

Н. А. Фурсіна,
аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2018.12.81

ТЕОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ, ВОЄН

N. Fursina,
Postgraduate PhD, Kyiv National Economic University, Kyiv

THE THEORY OF THE EMERGENCE OF MILITARY CONFLICTS, WARS

У статті визначено, що війна — конфлікт між політичними утвореннями — державами, політичними угрупованнями — відбувається на ґрунті різних претензій, у формі озброєного протиборства, військових дій між їх збройними силами. Війна є засобом нав'язування опонентові своєї волі.

На основі опрацювання навчально-наукової літератури систематизовано підходи в аналізі історичного розвитку військових конфліктів з метою виявити закономірності виникнення війн. Встановлено, що класифікаційний спектр не відображає всієї повноти можливих варіантів застосування збройного насильства, оскільки види і форми збройного політичного конфлікту зароджуються і функціонують у конкретно-історичних умовах, які і визначають специфіку і неповторність кожного окремого конфлікту. Узв'язку з цим, вибір форми збройного насильства багато в чому залежить від причин, що призводять до конфлікту. Показано, що на сучасному етапі розвитку економіки, важливим є розуміння, що в глобальному світі є актуальним цілий комплекс проблем, що виникли внаслідок зусиль світових держав з нарощування своєї військової потужності. Ми спостерігаємо, що в роботу по досягненню військової переваги залучається все більш широке коло фахівців з самих різних областей — насамперед це стосується фахівців в сфері високих технологій. Обґрунтованого з'ясування потребують і такі аспекти проблеми, як розв'язання війни через етнотериторіальні, національні, релігійні та інші питань. За нинішньої зовнішньополітичної та внутрішньої ситуації в Україні важливого значення набуває необхідність ґрунтовного, неупередженого, об'єктивного, позбавленого ідеологічних штампів дослідження багатьох питань щодо мотиваційних передумов початку військових конфліктів, які, як правило, висвітлюються тенденційно, в залежності від політичної кон'юнктури. Застосування зброї як сукупності технічних засобів та маніпуляційних прийомів для придушення супротивника, що передбачає можливість його знищення дозволяє відокремити війну від інших видів політичного конфлікту. З огляду на людський вимір історії актуальним є вивчення морально-психологічних аспектів збройного протистояння, які є складним випробуванням для всіх його учасників. Саме ця обставина визначає необхідність звернути особливу увагу на підґрунтя виникнення збройних політичних конфліктів, хід їх протікання і завершення, роль і органів державного і військового управління в процесі запобігання та врегулювання збройного конфлікту, вплив на суспільство через різноманітні заходи.

The article states that the war is a conflict between political entities — states, political groups — which takes place on the basis of various claims, in the form of armed confrontation, military action between their armed forces. The war is an armed weapon to impose its opponent's will.

On the basis of the studying of educational science literature, approaches are systematized in the analysis of the historical development of mankind and military conflicts in order to identify the laws of the emergence of wars. It has been worked out that the classification spectrum does not reflect the fullness of possible variants of the use of armed violence, since the forms and forms of armed political conflict originate and operate in concrete historical conditions that determine the specificity and uniqueness of each individual conflict. In this regard, the choice of the form of armed violence largely depends on the reasons that led to the conflict. It is shown that at the present stage of economic development, it is important to understand that in the global world a complex of problems that arose as a result of efforts of the world powers to increase its military power is relevant. We observe that a wider range of specialists from different fields is involved in the work on achievement of decisive military superiority — first of all it concerns specialists in the field of high technologies. Reasonable clarification also requires such aspects of the problem as the beginning of the war through ethno-territorial, national, religious and other reasons. In the current foreign policy and internal situation in Ukraine, the importance of a thorough,

impartial, objective, devoid of ideological stamps, the study of many issues regarding the motivational preconditions for the beginning of military conflicts, which tend to be biased, depending on the political situation, becomes essential. The use of weapons as a combination of technical means and manipulative techniques for suppressing the enemy, envisaging the possibility of its destruction, allows separating the war from other types of political conflict. Given the human dimension of history, it is relevant to study the moral and psychological aspects of armed confrontation, which is a difficult test for all its participants. It is this circumstance that determines the need to pay special attention to the conditions and causes of armed political conflicts, the course of their occurrence and completion, the role and place of the armed forces, state and military authorities in the process of preventing and resolving armed conflict.

Ключові слова: війна, військовий конфлікт, міжнародний військовий конфлікт, агресія, військова агресія.

Key words: war, military conflict, international military conflict, aggression, military aggression.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протистояння між країнами-імперіями призводить до підвищення конкурентоспроможності в основних напрямках у завоюванні ресурсів. На сьогодні найбільш важливий стратегічний ресурс — людський інтелект. Завоювання людського ресурсу ми спостерігаємо через вдосконалені технології маніпулювання суспільствами, маркетинговими стратегіями, що проводяться в усіх сферах життєдіяльності людини. Як результат — масові міграційні процеси. Інструментом дії може виступати релігія, культура, безпосередньо силовий і військовий тиск, адміністративний і законодавчий вплив.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою питань виникнення війни і дослідницькою діяльністю щодо мотивації розпочинати саме військових протистоянь займалися філософи, священники, політичні і державні діячі Т.Р. Мальтус, Карл Філіп Готтліб фон Клаузевіц, Леопольда фон Ранке, Альфред Тайер Мехен, Моріс Уолш, Э. Фромм та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей виникнення військових конфліктів різної інтенсивності, воєн, їх передумови. Дослідити точки зору науковців на причини виникнення війн різних соціальних, психологічних, економічних та інших наукових шкіл, окремих науковців.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упродовж усієї історії розвитку світу людство вело завоювальні війни; завоювальні війни проводилися традиційними загарбницькими методами. Проте концепції воєн видозмінювалися, і визначалися відповідними історичними періодами. Вони еволюціонували відповідно до змін науково-технічних досягнень і відповідно до мети завоювань.

Спочатку велися війни за ресурси такі, як родючі землі, корисні копалини, робочу силу, вихід до морських шляхів.

Тільки невелика кількість воєн в історії була дійсно результатом волевиявлення народу [1]. Набагато частіше народ насильно втягується у війну своїми правителями. Одну з теорій, яка ставить основною задачею інтереси політичних і військових лідерів, розробив Моріс Уолш [2]. Він стверджував, що переважна більшість населення нейтральна по відношенню до війни і що війни трапляються тільки тоді, коли до влади приходять лідери з психологічно ненормальним відношенням до людського життя. Війни розпочинаються правителями, які навмисно прагнуть воювати, такими, як, наприклад, Олександр Македонський, Наполеон, Гітлер. Подібні люди стають на чолі держав за часів кризи, коли населення шукає ватажка з твердою волею, який, як здається, здатний вирішити їхні проблеми.

Критикуючи цю точку зору, Э. Фромм на прикладі історії Європи XV—XX ст. вказує, що число і інтенсивність воєн є не постійними величинами, а значно зростають у міру успіхів технічної цивілізації і процесів посилення урядової влади [3].

Для будь-якої держави війна є випробування на ресурсну самодостатність, якщо держава в ході війни здатна довгий час протриматися на власних військових, промислових, продовольчих, людських (і, звичайно, духовно-емоційних: патріотизм, релігія і тому подібне) ресурсах, вона може перемогти. Якщо ж держава існує майже виключно за рахунок торгівлі і не має власних ресурсів, зовнішній ворог легко зможе перервати торгові комунікації і перемогти тільки за рахунок блокади.

Це положення лежить в основі військово-морської концепції американського контр-адмірала Альфреда Тайера Мехена (1840—1914), відомої під назвою "морська потужність" (sea power).

Стратегія "анаконди" — геополітична стратегія атлантизма, спрямована на відторгнення Римленда (берегової зони), в цілях геополітичного контролю. Блокування з моря ворожих територій поступово призводило до виснаження супротивника.

У береговій зоні Євразії (за винятком Індії) у 20 ст. були створені військові блоки НАТО, СЕАТО і СЕНТО (Багдадський пакт) на чолі із США і численні військово-морські бази.

Мехен був одним з перших геополітиків XIX ст., тобто дотримувався погляду про визначальний вплив географії на утворення держав. Світовий океан Мехен розглядав як деякий комунікаційний простір, що не розділяє, а зв'язує країни, які знаходяться на континентах. При цьому ключовим чинником цього зв'язку він вважав морську торгівлю, що має визначальний вплив на розвиток і зростання добробуту держав.

Згідно з Мехеном, існують "морські нації", до яких він в першу чергу відносив Великобританію і США, і сухопутні (континентальні) держави, для яких роль морської торгівлі невелика, оскільки вони існують за рахунок власних ресурсів і внутрішньоконтинентального ринку.

Американський адмірал передбачав, що головними ворогами "морської цивілізації" стануть континентальні держави в першу чергу, Росія і Китай, і, в другу чергу, Німеччина. Для боротьби з ними з історії Громадянської війни за незалежність у США він запозичував так званий "план анаконди", який переніс на планетарний рівень.

Війна — конфлікт між політичними утвореннями — державами, політичними угрупованнями, що відбувається на ґрунті різних претензій, у формі озброєного протистояння, військових (бойових) дій між їх збройними силами. У сучасній науці існує велике різноманіття поглядів і концепцій відносно визначення військового конфлікту. У основі багатьох з них лежать погляди К. Клаузевіца на природу війни як продовження політики засобами озброєного насильства. Можна сказати, що усі озброєні конфлікти, незалежно від масштабності, інтенсивності і причин виникнення, зрештою є продовженням політичного конфлікту військовими засобами.

"Війна є не що інше, як розширене єдиноборство. Якщо ми захочемо охопити думкою як одно ціле уся незліченна безліч окремих єдиноборств, з яких складається війна, то краще всього уявити собі сутичку двох борців. Кожен з них прагне за допомогою фізичного насильства змусити іншого виконати його волю; його найближча мета — скрушити супротивника і тим самим зро-

бити його нездібним до всякого подальшого опору. Війна, отже, є актом насильства, щоб змусити нашого супротивника виконати нашу волю". — Карл Філіп Готтліб фон Клаузевіц [4].

Карл Філіп Готтліб фон Клаузевіц (нім. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz; 1 липня 1780, містечко Бург під Магдебургом — 16 листопада 1831, Бреслау) — прусський воєначальник, військовий теоретик і історик. У 1812—1814 роках служив у російській армії. Своїм твором "Про війну" зробив переворот в теорії і основах військових наук [5].

Аж до останнього часу в теорії військового мистецтва і в цілому у військовій науці пріоритетне значення традиційно відводилося категорії "війна". У кінці 80-х років у військовій науці усе більш виразніше стала проявлятися необхідність введення в термінологію поняття "Військовий конфлікт". Внаслідок цього у військово-наукових кругах постало питання про співвідношення категорій "війна" і "військовий конфлікт". Причому думки учених з цієї проблеми розділилися, що привело до широкої дискусії, яка триває і до цього дня. Представники одного з напрямів вчених пропонують розглядати війну як складне громадське явище в єдиному спектрі військових конфліктів різної інтенсивності. При цьому за основу вони пропонують узяти положення західних військових теоретиків, які на початку 80-х років запропонували принципово новий підхід до класифікації воєн і військових конфліктів. Він полягав у тому, що в якості основного критерію в ній виступають не тотальність війни, як це було в 40-і і 50-і роки, не її загальний або обмежений характер, властиві 60-м і 70-м рокам 20 ст., а інтенсивність військових дій. Відповідно до цього підходу, військові фахівці Заходу виділяють три типи конфліктів: високій, середній і низькій інтенсивності.

Історія світової спільноти після другої світової війни супроводжується великою кількістю озброєних конфліктів різного соціального характеру, масштабу і тривалості. Зі зміною їх змісту виникають і затверджуються нові підходи до їх визначення. На сьогодні в науці сформувався декілька основних концепцій, що дозволяють досліджувати і оцінювати озброєні конфлікти. Одна з цих концепцій оформилася в 80-і роки в США, а потім стала використовуватися військовими фахівцями інших держав. Методологічною основою цих поглядів стала загальна теорія конфлікту, яка на той час вже досить тривалий час розроблялася багатьма американськими і європейськими ученими.

На формування конфліктології значний вплив зробив американський соціолог Кенет Боулдінг (1910—1993). У своїй праці "Конфлікт і захист: загальна теорія" (1963 р.) він спробував відбити свою концепцію "Загальної теорії конфлікту". Боулдінг переконаний, що конфлікт є характерною рисою будь-якого процесу і будь-якого середовища в суспільстві, у тому числі хімічного, біологічного, фізичного. Незалежно від умов, в яких народився конфлікт, його функції, етапи розвитку, способи вирішення будуть ідентичними. Конфлікт — це загальна і універсальна категорія. Боулдінг пояснював це особливою природою і формою поведінки людини. Людині властиво використати насильницькі методи в досягненні своїх цілей, боротися з індивідами за необхідні ресурси. Саме тому усі соціальні взаємодії переважно конфліктні.

Відповідно до цієї теорії, озброєний конфлікт є різновидом конфлікту соціального (політичного), в якому одна або обидві сторони прагнуть до досягнення своїх інтересів за допомогою військової сили. Виходячи з цього положення, військові фахівці під озброєним конфліктом запропонували розуміти будь-яке військове зіткнення, диференціюючи їх залежно від інтенсивності бойових дій.

Зазвичай визначають війну як озброєний конфлікт, в якому групи, що змагаються, мають досить рівні сили, щоб зробити результат битви невизначеним. Озброєні конфлікти сильних у військовому відношенні країн з державами, що знаходяться на меншрозвиненому ступеню розвитку, називаються примусом до миру в поточній парадигмі військової стратегії, військовими експедиціями

або освоєнням нових територій; з невеликими державами — інтервенціями або репресаліями; з внутрішніми групами — повстаннями, заколотами або внутрішніми конфліктами (громадянська війна). Подібні інциденти, якщо опір виявився досить сильним або тривалим за часом, можуть досягти достатнього розмаху, щоб бути класифікованими як "війна".

Відсутність війни називають миром.

Військовий конфлікт — форма вирішення гострих політичних протиріч між державами і іншими суб'єктами політики з двостороннім застосуванням сили. У широкому сенсі охоплює усі форми озброєного протистояння між суб'єктами політики — від прикордонних зіткнень до світових воєн. У вузькому сенсі — є обмежене по цілях, засобах і місці дії озброєне зіткнення сторін за відсутності між ними стана війни. Маючи однорідну з віною суть, військовий конфлікт відрізняється від війни тим, що не носить, як правило, непримиренного характеру, оскільки його учасники переслідують обмежені, далекі від крайнощів цілі. Вони ведуться на локальному просторі і обмеженими засобами, що не вимагають мобілізації усієї військової потужності сторін [6].

Міжнародний озброєний конфлікт є озброєним конфліктом між двома або більше державами.

Оголошення війни — підтвердження існування стану війни між воюючими сторонами.

До недавнього часу оголошення війни, незалежно від її цілей, вважалось невід'ємним правом кожної держави (jus ad bellum), вищим проявом його суверенітету в міжнародних відносинах. Проте у міру зростання політичної ваги недержавних акторів (міжнародних неурядових організацій, етнічних, релігійних і інших груп), намітилася тенденція до втрати державами монополії на рішення проблем війни і миру. Уже в 1977 р. додатковий Протокол II до Женевської конвенції 1949 р., що регламентує захист жертв озброєних конфліктів неміжнародного характеру, поклав зобов'язання, вироблені раніше для держав, на недержавних суб'єктів (збройними силами повстанців, що знаходяться під організованим командуванням і контролюючими частину національної території). Це визначення застосовується до усіх випадків оголошеної війни або будь-якого іншого озброєного конфлікту, які можуть виникнути між двома або більше Сторонами Протистояння, навіть якщо стан війни не визнається одним з них [7].

Таким чином, війна в може бути визначена як організоване озброєне насильство, використовуване суб'єктами міжнародних відносин для досягнення політичних цілей.

Annual Armed Conflicts Report, Project Ploughshares визначає військовий конфлікт як політичний конфлікт, в якому беруть участь збройні сили, принаймні, однієї держави (чи однієї або декількох озброєних угруповань, прагнучих отримати контроль над всім або частиною держави) і в яких щонайменше 1000 чоловік було убито під час бойових дій під час конфлікту [8].

У багатьох сучасних озброєних конфліктах боротьба носить переривчастий характер і включає дуже широкий діапазон рівнів інтенсивності.

Вважається, що озброєний конфлікт закінчився, якщо:

- мала місце офіційна угода про припинення вогню або мирна угода, після чого більше немає бойових смертей (чи, щонайменше, менше 25 в рік);

- або ж у відсутність формального припинення вогню конфлікт вважається припиненим після двох років бездіяльності (у якому сталося менше 25 бойових смертей в рік).

По своєму масштабу конфлікти діляться на світові і локальні (конфлікти).

Важливе значення має також ділення воєн на "зовнішні" (external warfare) і "внутрішні" (internal warfare) (див., наприклад: Коротаєв, Комарова, Халтурина 2007).

Світова війна — це озброєне насильство, доведене до крайніх меж. Головним засобом у війні є збройні сили (армія, авіація і флот). Спільна мета війни завжди поля-

гає в тому, щоб знесилювати ворога, поки він не перестане чинити опір. Цього можна досягти перемогою над ворожими військовими силами і підкоренням ворожої країни, а іноді і недопущенням підвезення засобів існування і тому подібне.

Оксфордський англійський словник привів перше відоме використання англійською мовою в шотландській газеті: "Народний журнал" в 1848 році: "Війна між великими державами тепер обов'язково є світовою війною". Термін "світова війна" використовувався в 1850 році Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом [9] роботі К. Маркса "Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 г.". (Введення Енгельса було надруковане в скороченому виді за текстом "Neue Zeit" в журналі "Critica Sociale" № 9, 1895 р. і у болгарському журналі "Справа", кн. I, 1895 року.).

Расмус Б. Андерсон в 1889 році описав епізод у тевтонській міфології як "світова війна" (шведський: *varldskrig*), описуючи давньоскандинавську поему "Voluspá: folcveg fyrst i heimi" ("Перша велика війна у світі") [10].

Німецький письменник Серпень Вільгельм Отто Ниманн використав термін "світова війна" в назві свого антибританського роману "Der Weltkrieg: Deutsche Traume" ("Світова війна: німецькі мрії") в 1904 році, опублікований англійською мовою як "Завоювання Англії, що приходить".

Англійською мовою термін "Перша світова війна" використовувався Чарльзом Редпінгтоном, як назва для його мемуарів (опублікований в 1920 році); він відмітив свою дискусію з цього питання з майором Джонстоном з Гарвардського університету у своєму щоденнику в 10 вересня 1918 року [11].

Термін "Перша світова війна" було вжито журналом "Тайм" на сторінці 28 випуску від 12 червня 1939 року. У тій же статті, на с. 32, термін "Друга світова війна" уперше використовувався спекулятивно для опису майбутньої війни. Перше використання для реальної війни з'явилося в його випуску від 11 вересня 1939 року [12]. 4 вересня, наступного дня після того, як Франція і Великобританія оголосили війну Німеччині, датська газета *Kristeligt Dagblad* використала цей термін на своїй першій сторінці, сказавши: "Друга світова війна вибухнула учора о 11 годині" [13].

Локальна війна (від латів. *localis* — місцевий — військові дії між двома і більше державами, обмежені по політичних цілях інтересами тих, що беруть участь у військових (бойових) діях між державами, а по території — невеликим географічним регіоном, що, як правило, знаходиться у межах однієї з протилежних сторін. Іноді в якості синонімів вживаються поняття "Обмежена війна", "мала війна" і "конфлікт низької інтенсивності" [14, 15].

Перші випадки класифікації деяких військових дій як "малих/локальних воєн" відносяться ще до XIX ст. Проте широке впровадження цього поняття сталося лише в другій половині 20-го століття у зв'язку з розвитком ядерної зброї, застосування якої було неприпустимо в невеликих конфліктах. У 1960 році термін був офіційно застосований у військовій доктрині США, що розглядає його як будь-який конфлікт у рамках одного театру військових дій [16].

Існує ще такий підхід. Війни і військові конфлікти виділяють у три основні типи:

— Конфлікти високої інтенсивності — війни між державами і військовими коаліціями з використанням усіх видів зброї, у тому числі і ядерного (загальна і обмежена ядерна війна), на глибину усієї території супротивника. Конфлікт високої інтенсивності — військові операції під час Другої Світової війни, чи Корейська війна 1950—53 рр.

— Конфлікти середньої інтенсивності — війни між двома країнами, в яких воюючі сторони використовують наявні сили і засоби і найсучаснішу військову техніку, але не застосовують зброю масового ураження. Конфлікт середньої інтенсивності — це, наприклад, ірано-іракська війна 1980—88 в її початковій фазі, або Шестиденна війна 1967 р. Кількість військ (приблизно), що беруть участь, більше 50 тис., але менше мільйона.

Держави можуть діяти в коаліціях. Проміжна фаза між низькою і високою.

— Конфлікти низької інтенсивності (КНІ) — особлива форма військово-політичної боротьби в якому-небудь одному (чи декількох) географічному районі з обмеженим застосуванням західними державами військової сили або з їх участю за допомогою надання різних видів допомоги без прямого використання збройних сил. КНІ — політико-військова конфронтація між державами, що змагаються, або угрупованнями по інтенсивності нижче звичайної війни. Часто пов'язано із затяжною боротьбою конкуруючих політичних позицій і ідеологій. Низькоінтенсивний конфлікт може проявлятися як проведення терактів, так і використання збройних сил. Він здійснюється комбінацією засобів, що використовують політичні, економічні, інформаційні і військові інструменти. Конфлікти низької інтенсивності часто локалізуються, як правило, в країнах третього світу, але містять регіональні і глобальні наслідки для безпеки [17].

Виділення конфліктів низької інтенсивності (КНІ) в якості окремого виду військово-політичного протистояння представляло особливий крок в розвитку військової науки. Під "конфліктами низької інтенсивності" стала розумітися обмежена політико-військова боротьба, що спрямована на досягнення певної політичної, соціальної, економічної або психологічної мети, розпочинається з різних видів тиску за допомогою тероризму і повстанського руху, обмежена географічним районом і вживаними зброєю, тактикою і мірою насильства.

У рамках цього поняття, з використанням повного набору критеріїв американські фахівці додатково виділили три рівні тепер уже самих КНІ (конфлікти низької інтенсивності):

високий (міжнародний) (міждержавні озброєні конфлікти і локальні війни;

середній (регіональний) (внутрішній озброєний конфлікт в одній з країн, що безпосередньо зачіпає сусідні держави і чинить серйозну дію на військово-політичну обстановку в регіоні);

низький локальний внутрішньополітичний конфлікт в одній з країн, що включає елементи озброєного протистояння і зачіпає безпеку існуючого режиму.

Конфлікт низької інтенсивності — припускає військові дії угрупованнями менше 50 тис. чол., із сплесками високої інтенсивності не більше ніж на 10—12 днів підряд. Приклад конфлікту низької інтенсивності — англо-аргентинська війна за Фолкленди [18].

Закінчення другої світової війни не наблизило людство до загального і остаточного миру. Відразу ж після її завершення між колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції розгорнулося протистояння у рамках "холодної війни", в якій важливою складовою була інформаційна війна. США і СРСР стали на чолі двох військово-політичних угруповань сил. Але самі вони не вступали у безпосереднє військове зіткнення, наявність ядерної зброї у них служила стримуючим чинником.

Проте в цей період багато держав брали участь у безлічі локальних воєн і військових конфліктів. Перерозподіл сфер впливу, прагнення до встановлення свого ідеологічного, політичного, економічного домінування — основна мета розв'язування подібних конфліктів.

Локальна війна — політико-військова конфронтація між державами, що змагаються, або їх групами між війною із застосуванням звичайних озброєнь і стандартним, мирним протистоянням держав. Вони зазвичай викликані тривалою боротьбою конкуруючих принципів і ідеологій. Локальні війни можуть вестися різними методами: від підривної діяльності до використання збройних сил. Здійснюються комбінацією засобів, що ґрунтуються на використанні політичних, економічних, інформаційних і військових інструментів. Локальна війна, як правило, обмежена Третім світом, але містить у собі значущість для регіональної і глобальної безпеки [19].

Як правило, війна є засобом нав'язування опонентів своїй волі. Один суб'єкт політики намагається силою змінити поведінку іншого, змусити його відмовитися від

своєї свободи, ідеології, від прав на власність, віддати ресурси: територію, акваторію і інше.

По формулюванню Клаузевіца, «війна є продовження політики іншими, насильницькими засобами».

Від політичного керівництва залежить, чи почати війну, з якою інтенсивністю її звістки, коли і на яких умовах погодитися на примирення з ворогом. Від політичного керівництва також залежить створення коаліцій. Внутрішня політика держав теж має великий вплив на ведення війни. Так, слабка влада потребує швидких успіхів; успіх на війні настільки ж залежить від внутрішньої політики, як і від повної згоди між зовнішньополітичним керівництвом і військовим командуванням, які також знаходяться залежно від внутрішньої організації держави.

Основним засобом досягнення цілей війни є організована озброєна боротьба як головний і вирішальний засіб, а також економічні, дипломатичні, ідеологічні, інформаційні і інші засоби боротьби. У цьому сенсі війна — це організоване озброєне насильство, метою якого є досягнення політичних цілей.

Головна причина виникнення воєн — прагнення політичних сил використати озброєну боротьбу для досягнення різних зовнішньо- і внутрішньополітичних цілей.

У монографії П. Лайнбарджера "Психологічна війна" [20] автор представляє детально погляди в США на суть і зміст інформаційної війни і інформаційної безпеки солдатів і офіцерів, але історичні рамки його роботи обмежуються війною в Кореї 1950—1953 рр., що не дозволяє простежити еволюцію піднятої проблеми в подальші роки.

У зв'язку з цим важливо вивчити причини, які обумовлюють передумови військового конфлікту та їх причини.

Психологи, наприклад Э. Дурбан і Джон Боулби, стверджують, що людина за природою віщою властива агресії [21]. Вона підживлюється сублімацією і проекцією, коли людина перетворює своє невдоволення на упередження і ненависть до інших рас, релігій, націй або ідеологій. Відповідно до цієї теорії, держава створює і зберігає певний порядок в місцевому суспільстві і в той же час створює базу для агресії в формі війни. Якщо війна є невід'ємною частиною людської природи, як передбачається багатьма психологічними теоріями, то повністю викоренити її ніколи не вдасться.

Агресія (від лат. Aggressio — напад) — мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам співіснування людей, що завдає шкоди об'єктам нападу, що приносить фізичний, моральний збиток людям або викликає у них психологічний дискомфорт [22].

Сублімація — захисний механізм психіки, що представляє собою зняття внутрішньої напруги за допомогою перенаправлення енергії на досягнення соціально прийнятних цілей, творчість. Вперше описаний Фрейдом.

Зигмунд Фрейд, відповідно до концепції своєї теорії, описував сублімацію як відхилення енергії біологічних, в першу чергу сексуальних потягів від їх прямої мети і перенаправлення її до соціально прийнятним цілям. Сублімація розглядалася ним як виключно "хороший" захист, що сприяє конструктивній діяльності і зняття внутрішньої напруги індивіда. Подібна оцінка сублімації зберігається в будь-якій терапії, спрямованій не на "зачищення" особистості від її внутрішніх конфліктів, а на пошук соціально адаптивного їх дозволу (зокрема в психоаналізі).

Нині сублімація зазвичай розуміється ширше — як перенаправлення неприйнятних імпульсів взагалі, незалежно від їх природи. Сублімація приймає найрізноманітніші форми. Наприклад: садистські бажання можна сублімувати, займаючись хірургією, надмірний потяг до сексу — мистецтвом, у першу чергу образотворчим. Механізм сублімації трансформує небажані, травмуючі і негативні переживання в різні види конструктивної і затребуваною діяльності [23]. Першим мислителем, який вжив слово "сублімація" в психологічному сенсі, був німецький філософ Фрідріх Ніцше.

Зигмунд Фрейд вважав агресивність одним з основних інстинктів, що визначають психологічні "пружини",

спрямованість і сенс людського існування і виходячи з цієї позиції [24]. Фрейд навіть відмовився брати участь в русі борців за мир, так як вважав війни неминучим наслідком періодичних спалахів людської агресивності.

Деякі мілітаристи, а саме Франц Олександр, стверджують, що стан миру — це ілюзія. Періоди, які прийнято називати "мирними", насправді є періодами приготувань до майбутньої війни або ситуацією, коли войовничі інстинкти пригнічуються сильнішою державою [25].

Ці теорії ґрунтуються нібито на волі переважної більшості населення. Проте вони не враховують той факт, що тільки невелика кількість воєн в історії була дійсно результатом волевиявлення народу [26].

Послідовники З. Фрейда (А.Л. Бернарда) розглядали війну як прояв масового психозу, який є результатом пригнічення суспільством людських інстинктів. Психологи (Э. Дурбан і Дж. Боулби) переробили фрейдівську теорію сублімації в гендерному сенсі: схильність до агресії і насильства — властивість чоловічої природи; пригнічувана в мирних умовах, вона знаходить необхідний вихід на полі бою. Дж. Боулби детально розглянув тему агресивності упродовж усієї своєї наукової діяльності. Його робота: "Агресивність" була основним напрямом ранньої роботи "Персональна агресивність і Війна" (Durbin and Bowlby, 1939), яку він видав в співавторстві до Другої світової війни [27]. Їхня надія на позбавлення людства від війни зв'язується з переходом важелів управління в руки жінок і з твердженням у суспільстві феміністських цінностей.

Науковці, що вивчають еволюційну психологію, схильні стверджувати, що людські війни — це аналог поведінки тварин, які б'ються за територію або конкурують за їжу або партнера. Тварини агресивні за своєю природою, а в людському середовищі подібна агресивність виливається у війни. Проте з розвитком технології людська агресивність досягла такої межі, що почала погрожувати виживанню усього виду. Одним з перших adeptів цієї теорії був Конрад Лоренц (Lorenz, Konrad On Aggression 1966).

Ешли Монтегью (Montagu, Ashley (1976), "The Nature of Human Aggression" (Oxford University Press) вказує, що соціальні чинники і виховання є важливими причинами, що визначають природу і хід людських воєн. Війна є людським винаходом, що має свої історичні і соціальні корені.

Прибічники однієї з шкіл Primat der Innenpolitik (Пріоритет внутрішньої політики) беруть за основу роботи Еккарта Кера (Eckart Kehr) і Ханса-Ульриха Велера [28], які вважали, що війна є продуктом місцевих умов, і тільки напрям агресії визначається зовнішніми чинниками. Так, наприклад, Перша світова війна була результатом не міжнародних конфліктів, таємних змов або порушення балансу сил, і на додаток результатом економічної, соціальної і політичної ситуації в кожній країні, яка була залучена до конфлікту.

Прибічники психологічної школи, що заснована К. Лоренцем, вважають війну розширеною формою тваринної поведінки, передусім вираженням суперництва самців і їх боротьби за володіння певною територією. Вони підкреслюють, проте, що, хоча війна і мала природне походження, технологічний прогрес посилив її руйнівний характер і довів її до рівня, неімовірного для тваринного світу, коли під загрозою виявляється саме існування людства як виду. Лоренц відмічає, що переорієнтація агресії — це найпростіший і найнадійніший спосіб знешкодити її. Вона задовольняється ерзац-об'єктами легше, ніж більшість інших інстинктів, і знаходить в них повне задоволення. Вже древні греки знали поняття катарсису, розрядки, що очищує; психоаналітики підкреслюють, яка маса позитивних вчинків отримує стимули з "сублімованої" агресії [29]. Стверджуючи, що агресивність є прирощеною, інстинктивно обумовленою властивістю усіх вищих тварин і доводячи це на безлічі переконливих прикладів, К. Лоренц стверджує: "Є вагомий підстави вважати внутривидову агресію найбільш серйозною небезпекою, яка загрожує людству в сучасних умовах культурно-історичного і технічного розвитку".

Антропологічна школа (Э. Монтегю та ін.) відкидає психологічний підхід. Соціальні антропологі доводять, що схильність до агресії передається не у спадок (генетично), а формується в процесі виховання, тобто відбиває культурний досвід конкретного соціального середовища, її релігійні і ідеологічні установки. Із їхньої точки зору, не існує ніякого зв'язку між різними історичними формами насильства, бо кожна з них породжувалася своїм специфічним соціальним контекстом. Політичний підхід відштовхується від формули німецького військового теоретика К. Клаузевіца (1780—1831), який визначив війну як "продовження політики іншими засобами". Його численні прибічники, починаючи з Л. Ранке, виводять походження воєн з міжнародних суперечок і дипломатичної гри. Леопольд фон Ранке (народився 21 грудня 1795 року, Вие, Тюрингія, Саксонія [Німеччина], 23 травня 1886 року, Берлін), провідний німецький історик XIX ст., чий науковий метод і спосіб навчання (він був першим створити історичний семінар) зробили великий вплив на західну історіографію [30]. Відгалуженням політологічної школи є геополітичний напрям, представники якого бачать головну причину воєн в неодолю "життєвого простору" (К. Хаусхофер, Дж. Кіффер), у прагненні держав до розширення своїх меж до природних рубежів (річок, гірських хребтів і так далі).

Німецький географ і соціолог, основоположник германської школи геополітики Карл Хаусхофер (1869—1946) є одним з видатних геополітиків у світі. Його популярність нерозривно пов'язана з історією Німеччини за часів правління А. Гітлера (1933—1945). Карл Хаусхофер (народився 27 серпня 1869 року, Мюнхен, Баварія [Німеччина] — 13 березня 1946 року, Паль, У. Гер.). Офіцер німецької армії, політичний географ і теоретик геополітики в період між двома світовими війнами. Він розробив нацистські доктрини світового панування [31].

Висхідна до англійського економіста Т.Р. Мальтуса (1766—1834) демографічна теорія розглядає війну як результат порушення балансу між чисельністю населення і кількістю засобів існування і як функціональний засіб його відновлення шляхом знищення демографічних надлишків. Т.Р. Мальтус, англійський священник і учений, демограф і економіст, автор теорії, стверджував, що неконтрольоване зростання народонаселення повинне привести до голоду на Землі. Через біологічну потребу людини до продовження роду, чисельність населення постійно росте. Він виділяв:

- через біологічну потребу людини до продовження роду, чисельність населення постійно росте, поки є для цього джерела засобів існування;

- народонаселення строго обмежене засобами існування;

- зростання народонаселення може бути зупинене лише зустрічними причинами, які зводяться до моральної стриманості або нещастя (війни, епідемії, голод).

Також Мальтус приходить до висновку, що народонаселення росте в геометричній прогресії, а засоби існування — в арифметичній. В середньому, кожні 25 років (час подвоєння чисельності населення в ідеальних умовах) ця невідповідність призводить до соціально-економічного колапсу ("пастці мальтузіанства"), якщо немає стримуючих чинників [32].

Неомальтузіанство (У. Фогт та ін.) вважає, що війна іманентна людському суспільству і є головним двигуном соціального прогресу. Виділяють при трактуванні феномену війни соціологічний підхід — Американське мальтузіанство. Представник цієї школи Вільям Фогт у книзі "Шлях до порятунку" (Нью-Йорк, 1948 р.) пише: "Людство знаходиться в скрутному становищі. Ми повинні зрозуміти це і перестати скаржитися на економічні системи, погоду, невідання і безсердечні святи. Це буде початком мудрості і першим кроком на нашому довгому шляху. Другим кроком має бути обмеження народжуваності" [33].

Таким чином, прибічники теорій мальтузіанства вважають, що відносне зменшення кількості військових конфліктів є слідством того, що нові технології в сільському господарстві здатні прогодувати набагато

більшу кількість народу; в той же час доступність контрацептивних засобів привела до істотного зниження народжуваності.

Прибічники соціологічного підходу Э. Кер і Х.У. Велер рахують війну продуктом внутрішніх соціальних умов і соціальної структури воюючих країн. Багато соціологів намагаються розробити універсальну типологію воєн, формалізувати їх з урахуванням усіх чинників (економічних, демографічних і ін.), що впливають на них, змодельювати безвідмовні механізми їх відвертання. Активно використовується соціостатистичний аналіз воєн, запропонований ще в 1920-х рр. Л. Ф. Ричардсоном [33].

Багато соціологів намагаються розробити універсальну типологію воєн, формалізувати їх з урахуванням усіх чинників (економічних, демографічних і ін.), що впливають на них. Нині створені прогностичні моделі озброєних конфліктів (П. Бреке, учасники "Військового проекту", Уппсальська дослідницька група). Популярна серед фахівців з міжнародних відносин (Д. Блейни та ін.) інформаційна теорія пояснює виникнення воєн неодолюм інформації. На думку її прибічників, війна є результатом взаємного рішення — рішення однієї сторони про напад і рішення іншої про чинення опору; стороною, що програє, завжди виявляється та, яка неадекватно оцінює свої можливості і можливості іншої сторони, — інакше вона або відмовилася б від агресії, або капітулювала б, щоб уникнути марних людських і матеріальних втрат. Отже, вирішальне значення придбаває знання намірів ворога і його здатності вести війну (ефективна розвідка). Космополітична теорія зв'язує походження війни з антагонізмом національних і наднаціональних, загальнолюдських, інтересів (Н. Енджел, С. Стречи, Дж. Дьюї). Вона використовується переважно для пояснення озброєних конфліктів в епоху глобалізації.

Теорія переважання молоді істотно відрізняється від теорій мальтузіанства. За цієї теорії поєднання великої кількості молодих чоловіків з нестачею постійної мирної роботи веде до великого ризику виникнення війни.

Водночас, як теорії мальтузіанства фокусуються на протиріччя між зростаючим населенням і наявністю природних ресурсів, теорія переважання молоді фокусується на невідповідності між кількістю бідних, не наслідуючих майна молодих чоловіків і доступних робочих позицій в існуючій соціальній системі розподілу праці. Великий внесок у розвиток цієї теорії внесли французький соціолог Гастон Бутуа (Gaston Bouthoul), (Bouthoul, Gaston: "L'infanticide differe" (deferred infanticide), Paris 1970), американський соціолог Джек А. Голдстоун [34, 35], американський політолог Гєрї Фуллер [36] і німецький соціолог Гуннар Хейнсон (Gunnar Heinsohn) [37].

Самуель Хантингтон (Samuel Huntington) розробив свою теорію Зіткнення цивілізацій (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order; 1996) багато в чому використовуючи теорію переважання молоді. Він стверджує: "Я не думаю, що іслам є агресивнішою релігією, ніж будь-які інші, але я підозрюю, що за уся історію від рук християн загинуло більше людей, ніж від рук мусульман. Ключовим чинником тут є демографія. За великим рахунком, люди, які йдуть вбивати інших людей, — це чоловіки у віці від 16 до 30 років".

Зіткнення цивілізацій, для Хантингтона, є розвитком історії. У минулому світова історія була в основному пов'язана з боротьбою між монархами, націями та ідеологіями, наприклад, в західній цивілізації. Але після закінчення "холодної війни" світова політика перейшла в нову фазу, в якій незахідні цивілізації перестали бути експлуатованими реципієнтами західної цивілізації, але стали додатковими важливими суб'єктами, що приєднуються до Задоду для формування і переміщення світової історії [38].

Економічні теорії пояснюють виникнення воєн зростанням економічної конкуренції між країнами. Війни починаються як спроба опанувати ринки і природні ресурси і, як наслідок, багатством. Чи "є хтось, хто не знає, що причини війни у сучасному світі криються в індустріальній і комерційній конкуренції?" — Вудро Вільсон, 11 вересня 1919 року, Сен-Луїс [39].

В. І. Ленін пояснював першу світову війну економічними причинами:

"Капіталізм переріс у всесвітню систему колоніального пригноблення і фінансового задушення "передовими" країнами велетенської більшості населення землі. І поділ цієї "здобичі" відбувається між 2—3 всесвітньо могутніми, озброєними від ніг до голови хижаками (Америка, Англія, Японія), які втягують у свою війну через поділ своєї здобичі усю землю" [40].

На прикладі Першої світової війни Е. Фромм вказує, що її причинами були економічні інтереси елітарних груп населення усіх воюючих країн: економічне панування і захоплення колоніальних територій [3].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що війни і збройні конфлікти в епоху глобалізації, усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей та інтересів над національними і класовими є недоцільним, нерозумним, неприйнятним засобом досягнення політичних, економічних та інших цілей. У сучасних умовах військовий конфлікт є найбільш гострою формою прямого політичного протиборства сторін. При цьому війни і збройні конфлікти — явище, без яких був би неможливий прогрес. Отже, критерій "прогресивності" непридатний до воєн і збройних конфліктів нашої епохи — епохи новітньої науково-технічної революції, яка породила зброю неймовірною потужністю, що перетворила війну в стихію загального знищення і руйнування, в неприпустиме засіб вирішення будь-яких спорів. Разом з тим, у світі ще існують сили, які провокують ці явища. Отже, війни і збройні конфлікти ще довго залишатимуться способом досягнення політичних, економічних та інших цілей. В абсолютній більшості війни деструктивні і несуть людям втрати фізичного, морального, психологічного характеру. У зв'язку з цим, основним завданням світового співтовариства має стати створення ефективної системи організації, здатних припиняти і запобігати потенційні війни і збройні конфлікти.

Література:

- Blanning T.C.W. "The Origin of Great Wars", *The Origins of the French Revolutionary Wars*. pg. 5.
- Walsh Maurice N. *War and the Human Race*. 1971.
- Эрих Фромм. *Анатомія людської деструктивності*. — М.: Республіка, 1994. — 447 с. — ISBN 5-250-02472-6.
- Частина І. *Природа війни* Глава 1. Що таке війна? http://hrguru.ucoz.ru/ld/0/9_2Aw.pdf
- Мартін ван Кревельд. *Трансформація війни = The Transformation of war*. — Москва: ИРИСЭН, 2005. — 343 с. — ISBN 5-9614-0280-0. Електронний доступ : <https://coollib.com/b/261741/read#t4>
- Військова політологія. Тематичний словник-довідник. ГА ВС. — М., 1993. — С. 32.
- The Rule of Law in Armed Conflicts project (RULAC) of the Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (2017), "International armed conflict". — Режим доступу: <http://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict>.
- Project Ploughshares is an operating division of The Canadian Council of Churches, "Defining Armed Conflict", Ел. доступ: <http://ploughshares.ca/armed-conflict/defining-armed-conflict/>
- Engels, Frederick. "Introduction to Borkheim"
- Rasmus Bjorn Anderson (translator: Viktor Rydberg), *Teutonic Mythology*, vol. 1, p. 139, London: S. Sonnenschein & Co., 1889 OCLC 626839.
- The First World War Quite Interesting Ltd. *Encyclopedia*. Downloaded Feb. 11, 2017.
- Grey Friday: TIME Reports on World War II Beginning". *TIME*. September 11, 1939. Retrieved 20 October 2014. World War II began last week at 5: 20 a. m. (Polish time) Friday, September 1, when a German bombing plane dropped a projectile on Puck, fishing village and air base in the armpit of the Hel Peninsula.

13. "Den anden Verdenskrig udbrod i Gaar Middags Kl. 11", *Kristeligt Dagblad*, September 4, 1939.

14. Локальна війна (рус.). Юридична енциклопедія Правогека.ру. Перевірено 12 вересня 2009. Архівується 7 квітня 2012 року. — В. Барынькин Локальні війни на сучасному етапі: характер, зміст, класифікація // *Військова думка : Військово-теоретичний журнал*. Друкарський орган Міністерства оборони Російської Федерації. — М.: Редакційно-видавничий центр МО РФ, 1994. — № 6. — С. 7—11. — ISSN 0236-2058.

15. Коротаев А.В., Комарова Л.Н., Халтурина Д.А. *Законо історії. Вікові цикли і тисячолітні тренди. Демографія, економіка, війни*. — 2-е видавництво. — М.: УРСС, 2007.

16. Lockwood J.S., Lockwood K.O. Part III Flexible Response Period (1961—1968) // *The Russian view of U.S. Strategy*. — New Jersey: Transaction Publishers, 1993. — Т. 3. — С. 83—122. — 200 с. — ISBN 978-0-7658-0636-9.

17. United States Department of the Army (5 December 1990), *Field Manual 100-20: Military Operations in LowIntensity Conflict*, GlobalSecurity.org.

18. Суворов В.Л. *Військова конфліктологія: основні підходи до вивчення озброєних конфліктів // Сучасна конфліктологія в контексті культури світу*. — Москва, 2001. — С. 553—566. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/2494491/>

19. Joint Chiefs of Staff Publication 1-02. *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*. Wash., 1989. — P. 212.

20. Paul M. A. Linebarger, (2000), "Psychological Warfare", Ел. доступ: <http://debrl-dv.com/filedata/files/510.pdf>

21. Durbin, E.F.L. and John Bowlby. *Personal Aggressiveness and War*, 1939.

22. Агресія // *Великий психологічний словник / Сост. Б. Мешеряков та В. Зінченко*. — Олма-прес, 2004.

23. Ненсі Мак-Вільямс, "Психоаналітична діагностика: Розуміння структури особистості в клінічному процесі", глава "Сублімація", вид. "Клас", 1998.

24. Turnbull, Colin (1987), "The Forest People" (Touchstone Books).

25. Pax Britannica. Alexander, Franz. "The Psychiatric Aspects of War and Peace." 1941.

26. Marco Bacciagaluppi "The Role of Aggressiveness in the Work of John Bowlby," in: *Free Associations*, London Vol. 16 (1989), pp. 123—134. Електрон. доступ: [file:///Users/nataly/Downloads/Bacciagaluppi M 1989c.pdf](file:///Users/nataly/Downloads/Bacciagaluppi%20M%201989c.pdf)

27. Hans — Ulrich Wehler) (The Primacy of Domestic Politics : Eckart Kehr's Essays on Modern German History ел. доступ: www.cambridge.org/core/journals/central-european-history/article/primacy-of-domestic-politics-eckart-kehr-essays-on-modern-german-history/E586FB1B92845F167665CED5AEC5C060

28. Лоренц Конрад. "Агресія. (Так зване зло). https://monoskop.org/images/d/d0/Lorenz_Konrad_On_Aggression_2002.pdf

29. *Encyclopedia Britannica*, "Leopold von Ranke", <https://www.britannica.com/biography/Leopold-von-Ranke>

30. *Encyclopedia Britannica*, "Karl Haushofer", <https://www.britannica.com/biography/Karl-Ernst-Haushofer>

31. Online Library of Liberty, "Thomas Robert Malthus, An Essay on the Principle of Population", Ел доступ: <https://oll.libertyfund.org/titles/malthus-an-essay-on-the-principle-of-population-1798-1st-ed>

32. *Road to Survival* by William Vogt (1948, Hardback).

33. Дмитрієв А.В., Залісин І.Ю. *Насильство: соціо-політичний аналіз*. — М.: РОССПЭН, 2000. — С.102.

34. Goldstone, Jack A.: "Revolution and Rebellion in the Early Modern World", Berkeley 1991.

35. Goldstone, Jack A.: "Population and Security: How Demographic Change can Lead to Violent Conflict".

36. Fuller, Gary: "The Demographic Backdrop to Ethnic Conflict: A Geographic Overview", in: CIA (Ed.): "The Challenge of Ethnic Conflict to National and International Order in the 1990s", Washington 1995, 151—154.

37. Gunnar Heinsohn (2003): "Sohne und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen" ("Sons and Imperial Power: Terror and the Rise and Fall of Nations"), Zurich 2003), available online as free download (in German) [1]; see also the review of this book by Goran Therborn: "Nato's Demographer", *New Left Review* 56, March/April 2009, 136—144.

38. Murden S. Cultures in world affairs. / In: Baylis J., Smith S., Owens P., editors. — *The Globalization of World Politics*. — 5th ed. New York: Oxford University Press; 2011. — P. 416—426.

39. *The Papers of Woodrow Wilson*, Arthur S. Link, ed. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990), vol. 63, pp. 45—46.

40. Ленін В. И. Імперіалізм як вища стадія капіталізму // Повн. собр. тв. — Т. 27. — С. 305.

References:

1. Blanning, T.C.W. (1996), *The Origin of Great Wars The Origins of the French Revolutionary Wars*, Hodder Education, London, UK.

2. Walsh, Maurice N. (1971), *War and the Human Race*, Elsevier Publishing Company, Los Angeles, USA.

3. Fromm, E. (1994), *Anatomia chelovecheskoi destruktivnosti [Anatomie Der Menschlichen Destructiviat]*, Respublika, Moscow, Russia.

4. Carl von Clausewitz (2007), *On War*, Eksmo, Moscow, Russia, Vol I. available at: http://hrguru.ucoz.ru/_ld/0/9_2Aw.pdf (Accessed 20 November 2018).

5. Martin van Creveld (2005), *Transformacija vojny [The Transformation of war]*, IRISEN, Moscow, Russia, p. 343. Available at: <https://coollib.com/b/261741/read#t4> (Accessed 20 November 2018).

6. Novikov, V.V. (1993), *Voennaya politologiya Tematicheskij slovar-spravocnik [Military political science]*, GAVS, Moscow, Russia.

7. The Rule of Law in Armed Conflicts project (RULAC) of the Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (2017), "International armed conflict", available at: <http://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict> (Accessed 20 November 2018).

8. Project Ploughshares is an operating division of The Canadian Council of Churches (2018), "Defining Armed Conflict", available at: <http://ploughshares.ca/armed-conflict/defining-armed-conflict/> (Accessed 20 November 2018).

9. Engels, Frederick (1887), *Introduction to Borkheim*, Hottingen, Zurich, Switzerland.

10. Rasmus Bjorn Anderson, (1889), *Teutonic Mythology*, vol. 1, S. Sonnenschein & Co., London, UK.

11. Repington, Ch. (1920), *The First World War, 1914—1918*, Constable and Company Ltd., London, UK.

12. TIME (1939), "Grey Friday: TIME Reports on World War II Beginning", September 11.

13. Dagblad, K. (1939), "Den anden Verdenskrig udbrød i Gaar Middags Kl. 11", September 4.

14. Barinkin, V. (1994), "Local wars at the present stage: character, composition, classification" *Lokalnie voyny na sovremennom etape: charkter, sostav, klasifikaciya*, *Voennaya misl': Voенно-teoreticheskij jurnal*, vol. 6, pp. 7—11.

15. Korotaev, A. V. Komarova, L. N. and Halturina, D. A. (2007), *Zakony istoriyi. Vekovie cikly I tisyacheletnie trendy. Demografiya, ekonomika, voyny [The laws of history. Century cycles and millennial trends. Demography, economy, war]*, Moscow, URSS.

16. Lockwood, J.S. Lockwood, K.O. (1993), "Part III Flexible Response Period (1961—1968)", *The Russian view of U.S. Strategy*, vol. 3, pp. 83—122.

17. GlobalSecurity.org (2018), "Fundamentals Of Low Intensity Conflict", available at: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/100-20/10020ch1.htm> (Accessed 20 November 2018).

18. Suvorov, V. L. (2001), "Military Conflictology: Basic Approaches to the Study of Armed Conflicts", *Sovremennaya konfliktologiya v context kulturni mira [Modern Conflictology*

in the Context of a Culture of Peace], [Online], available at: <https://studfiles.net/preview/2494491/> (Accessed 20 November 2018).

19. Federation of American Scientists (2016), "Joint Chiefs of Staff Publication 1-02. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms", available at: https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf (Accessed 20 November 2018).

20. Linebarger, P.M.A. (2000), "Psychological Warfare", [Online], available at: <http://debri-dv.com/filedata/files/510.pdf> (Accessed 20 November 2018).

21. Durbin, E.F.L. and Bowlby, J. (1939), *Personal Aggressiveness and War*, Routledge, London, UK.

22. Mesheryakov, B. and Zinchenko, V. (2004), *Bolshoi psihologicheskij slovar [Big psychological dictionary]*, vol. Aggressiya, Olma-press, Moscow, Russia.

23. McWilliams, N. (1998), *Psychoanalytic Diagnosis: Understanding personality Structure in the Clinical process*, part "Sublimation", p.h. "Class", Guilford Press, NY, USA.

24. Turnbull, C. (1987), *The Forest People (Touchstonbe Books)*, Simon & Schuster, Inc., NY, USA.

25. Alexander, F. (1941), "The Psychiatric Aspects of War and Peace", *American Journal of Sociology*, vol. 4, Chicago, USA.

26. Bacciagaluppi, M. (1989), "The Role of Aggressiveness in the Work of John Bowlby", *Free Associations*, London, UK, vol. 16, pp. 123—134.

27. Wehler, H.-U. (1965), "The Primacy of Domestic Politics: Eckart Kehr's Essays on Modern German History", available at: www.cambridge.org/core/journals/central-european-history/article/primacy-of-domestic-politics-eckart-kehr-essays-on-modern-german-history/E586FB1B92845F167665CED5AEC5C060 (Accessed 20 November 2018).

28. Konrad, L. (2002), *On Aggression*, Routledge, London, UK, available at: https://monoskop.org/images/d/d0/Lorenz_Konrad_On_Aggression_2002.pdf (Accessed 20 November 2018).

29. *Encyclopedia Britannica* (2018), "Leopold von Ranke", available at: <https://www.britannica.com/biography/Leopold-von-Ranke>. (Accessed 20 November 2018).

30. *Encyclopedia Britannica* (2018), "Karl Haushofer", available at: <https://www.britannica.com/biography/Karl-Ernst-Haushofer> (Accessed 20 November 2018).

31. *Online Library of Liberty* (2018), "Thomas Robert Malthus, An Essay on the Principle of Population", available at: <https://oll.libertyfund.org/titles/malthus-an-essay-on-the-principle-of-population-1798-1st-ed> (Accessed 20 November 2018).

32. Vogt, W. (1948), *Road to Survival*, Reader's Digest, NY, USA.

33. Dmitriev, A.V. and Zalisin, I.Yu. (2000), *Nasilie: socio-poloticheskij analiz [Violence: a socio-political analysis]*, ROSSPEN, Moscow, Russia.

34. Goldstone, J. A. (1991), *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, University of California Press, Los Angeles, USA.

35. Goldstone, J. A. (2002), "Population and Security: How Demographic Change can Lead to Violent Conflict", *Journal of International Affairs*, vol. 56, no. 1.

36. Fuller, G. (1995), "The Demographic Backdrop to Ethnic Conflict: A Geographic Overview", in: CIA (Ed.): "The Challenge of Ethnic Conflict to National and International Order in the 1990s", [Online], pp. 151—154, available at: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1995-10-01A.pdf> (Accessed 20 November 2018).

37. Gunnar Heinsohn (2003), *Sohne und Weltmacht : Terror im Aufstieg und Fall der Nationen*, pp. 136—144, Orell Fussli Verlag AG, Zurich, Switzerland.

38. Murden, S. (2011), *Cultures in world affairs, The Globalization of World Politics*, 5th ed., Oxford University Press, New York, USA.

39. Wilson, W. (1990), *The Papers of Woodrow Wilson*, vol. 63, pp. 45—46, Princeton University Press, NY, USA.

40. Lenin, V.I. (1967), *Polnoe sobranie sochinenij [Complete works]*, vol. 27, Izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moscow, USSR.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2018 р.